

RENZISTENIA, ROMA

Organizat de:

ERAC
EUROPEAN RESEARCH
INSTITUTE FOR ARTS
AND CULTURE

Alături de:

Cu sprijin:

Parteneri:

REVENDICAREA ISTORIEI ROMILOR

Timp de secole, romii au fost adesea portretizați doar ca victime în istoria dominantă: fără voce, fără putere și privați de posibilitatea de a-și spune propriile povești. Încă din Evul Mediu, comunitățile rome din întreaga Europă s-au confruntat cu excludere, asimilare forțată, sclavie, persecuție și genocid.

Dar aceasta nu este întreaga poveste.

În ciuda antițigănistului și a opresiunii continue, romii au rezistat întotdeauna. Rezistența a luat multe forme: protest deschis, supraviețuire de zi cu zi, expresie culturală, solidaritate și păstrarea limbii, tradițiilor și identității. De-a lungul generațiilor, comunitățile rome și-au apărat demnitatea și au continuat să creeze, să se adapteze și să reziste.

Această expoziție valorifică vasta expertiză și cunoștințele bogate reunite în cadrul **Institutului European al Romilor pentru Arte și Cultură (ERAC)**. Ea contestă narațiunile simplificate despre victimizarea romilor, aduce în prim plan povești despre rezistența acestora și redă istoriei romilor capacitatea de acțiune. Expoziția prezintă o moștenire modelată nu doar de suferință, ci și de curaj, reziliență și determinarea de a supraviețui și de a prospera.

• ROMA MEMORY •

• ROMA MEMORY •

CE ÎNSEAMNĂ REZISTENȚA ROMĂ?

Istoria romilor este marcată de confruntarea cu diverse manifestări ale antițigănistului.

Pentru a supraviețui, comunitățile rome au dezvoltat numeroase moduri de a rezista sistemelor ostile. Cercetătorii care au colaborat cu ERIAC în proiectul de cercetare „**Re-thinking Roma Resistance**” [Regândirea rezistenței romilor] au identificat și analizat zeci de povești de rezistență și au concluzionat că “Rezistența romilor reprezintă un răspuns activ prin care romii se confruntă în mod conștient, atât la nivel colectiv, cât și individual cu fenomenele istorice și contemporane ale antițigănistului.”

Istoria oferă numeroase exemple. În timpul **Marii Razii** împotriva **romilor din Spania**, care a avut loc **1749**, romii au opus rezistență în carcerării prin evadare, acțiuni juridice și solidaritate colectivă. La Zaragoza, femeile rome, conduse de **Rosa Cortés**, au organizat evadări și revolte din Casa Regală a Milei, unde erau deținute.

În timpul **sclaviei din Principatele Române**, romii au luptat, de asemenea, pentru libertate. În **1843**, o femeie romă pe nume **Ioana Rudăreasa** și-a dat în judecată stăpânul pentru a-și câștiga libertatea.

Rezistența nu se manifestă doar prin rebeliune și luptă armată, ci și prin acte de supraviețuire, evadare, protecție maternă, angajament intelectual și expresie culturală.

Rezistența romă este un proces viu, continuu, de recuperare a demnității și de construire a propriului viitor.

PRIN CE SE REMARCĂ ISTORIA HOLOCAUSTULUI ROMILOR?

Istoria rezistenței rome este strâns legată de cel de-al Doilea Război Mondial și de Holocaustul romilor. Totuși, timp de decenii, experiențele romilor au rămas absente din narațiunile oficiale despre Holocaust. Această tăcere a fost determinată de lipsa documentației, dar și de stereotipuri persistente care îi prezentau pe rome ca pe un popor fără istorie sau memorie istorică.

Mulți rome au fost închiși în lagăre de muncă forțată, ghetouri și locuri de exterminare care nu au devenit niciodată parte din memoria publică mai largă. În „Zigeunerlager” de la Auschwitz-Birkenau, familiile rome au fost ținute împreună. Supraviețuitori precum **Roman Mirga**, dar și comandantul SS Rudolf Höss, au descris felul în care deținuții au încercat să-și păstreze viața de familie, muzica și legăturile comunitare chiar și în condiții de persecuție extremă.

Membri unei formații muzicale rome franco-maghiare poartă alături de instrumentele lor; Fotografia ODPN, sursa USHMM, 1920-1930, Lyon, Franța; Muzeul/Memorial al Holocaustului din Statele Unite (United States Holocaust Memorial Museum), prin amabilitatea Ritei Prigmore

Aceste mărturii dezvăluie, de asemenea, forme de rezistență. Höss i-a descris pe deținuții rome drept „o sursă de mari probleme”, deoarece se împotriveau ordinelor, se protejau reciproc și refuzau supunerea. Istoricii au observat că victimele rome au reacționat adesea diferit la violența nazistă, opunând rezistență chiar și în momentul execuției.

KZ Auschwitz-Birkenau, evidențiat blocul 88a („Zigeunerlager”) - sursă deschisă Wikipedia

Revizitarea acestor mărturii contestă narațiunile distorsionate despre Holocaustul Romilor. Romii nu au fost doar victime ale genocidului, ci și actori activi care au luptat pentru supraviețuire, demnitate și umanitate.

16 MAI 1944

REVOLTA ROMILOR

Dăruirea Națională "Prințul Carol al II-lea" 2004, realizată de J. Bărbulescu.
Fotografie de Ludwig Verelka, prin intermediul site-ului internațional Roma / Gypsy Network.

Revolta din 16 mai 1944 a devenit un moment de cotitură în istoriografia romă.

În acea zi, prizonierii romi din lagărul de concentrare Auschwitz-Birkenau au aflat că trupele SS plănuiau lichidarea "Lagărului Romilor" („Zigeunerlager”). Peste 600 de deținuți romi și sinti au refuzat să se prezinte la apel și s-au baricadat în barăci. S-au înarmat cu ciocane, târnăcoape, lopeți și scânduri de lemn smulse din paturile lor.

Confruntate cu această rezistență colectivă, trupele SS s-au retras. Niciun deținut rom sau sinti nu a fost trimis în camerele de gazare în acea zi.

Mărturiile supraviețuitorilor, inclusiv cea a lui **Tadeusz Joachimowski**, confirmă acest act colectiv de rezistență. Hugo Höllenreiner își amintește că tatăl său le-a strigat celor din SS: „Nu ieșiți! Dacă vreți ceva, veniți înăuntru!”

Deși "Lagărul Romilor" a fost lichidat în noaptea de 2 august 1944, când 4.300 de bărbați, femei și copii romi au fost uciși, revolta din 16 mai a devenit un simbol puternic al rezistenței rome. Istoricul **Pierre Chopinaud** o descrie ca momentul în care „capacitatea de acțiune a romilor a rupt arhitectura tăcerii”.

Din 2010, asociația romă franceză **La Voix des Roms** a avut un rol de pionierat în comemorarea acestei istorii prin **Ziua Rezistenței Romilor**. De atunci, multe organizații rome și inițiative de tineret din întreaga Europă au adoptat data de 16 mai ca o zi importantă de comemorare, rezistență și implicare civică.

© Arhivele Federale Germane, Koblenz, Germania

ROMII ÎN MIȘCAREA PARTIZANĂ

Rezistența romă a fost întruchipată de nenumărați eroi al căror curaj a început să fie cunoscut abia recent. Dincolo de supraviețuirea ororilor Holocaustului, mulți romi s-au alăturat mișcărilor partizane și antifasciste din Europa.

Josef Serinek a evadat din lagărul de concentrare de la **Lety** și a condus ulterior un grup de partizani în Ținuturile Ceho-Morave. **Anton Facuna** a luptat în **Insurecția Națională Slovacă** și a ajuns să fie respectat atât de comunitățile rome, cât și de cele nerome. În întreaga Europă, grupuri de romi au oferit hrană, informații și adăpost luptătorilor antifasciști, adesea cu riscul represaliilor colective.

Josef Serinek, prin amabilitatea lui Miroslav Broz

Documentar de Vera Lacková, *How I Became a Partisan*, 2021

Jan Yoors, care a trăit alături de romi în Franța, a descris cum romii transportau clandestin arme și oameni, atacau depozite de alimente și transmiteau știri de la BBC.

Alții s-au alăturat unor forțe de rezistență deja constituite.

Antonín István în ținuturile cehe, **Alexandru Ilie** în România și alții, în Iugoslavia și Grecia, s-au înarmat împotriva ocupației fasciste.

Deși puține monumente comemorează curajul lor, istoriile orale și memoria locală păstrează moștenirea acestor luptători.

EVADAREA CA REZISTENȚĂ

Raymond Gurême, 2019. Fotografie de Adèle Muskat, prin amabilitatea Franzl - Centre du Voyage et Mobiliteaui Multo-Mobocrit

În întreaga Europă ocupată de nazisti, bărbați, femei și copii romi și-au riscat viața pentru a scăpa de deportare, detenție și moarte. Mărturiile victimelor rome precum: **Vilém Bock**, **Marie Kristofová** și **Hans Braun** spun povești despre evadări îndrăznețe din lagăre și convoaie. **Raymond Gurême** a evadat din mai multe lagăre înainte de a se alătura Rezistenței Franceze. Viața **Irmei Valdová-Krausová** a fost salvată atunci când, într-un moment de haos, s-a strecurat într-un vehicul nazist care transporta gemeni către un alt lagăr.

Centrul de Documentare și de Cultură al Sintilor și Romilor din Germania relatează evadarea miraculoasă a lui **Vinzenz Rose** din lagărul de concentrare Neckarelz, cu ajutorul fratelui său și al unui șofer polonez de camion.

După deportarea sa într-un lagăr de concentrare din Transnistria, curajul lui **Vasile Stratan** l-a ajutat să organizeze evadarea a 34 de romi din lagăr. **Radu Alexandrina**, una dintre supraviețuitoarele Holocaustului, își amintește curajul lui și manevrele pe care le-a întreprins pentru a evada din lagăr.

Aceste narațiuni contestă presupusa pasivitate a romilor și dezvăluie o contristorie esențială a rezilienței, ingeniozității și refuzului.

Portretul lui Vinzenz Rose, prin amabilitatea Centrului de Documentare și Cultură al Sintilor și Romilor din Germania

Document de arhivă, Vasile Stratan, prin amabilitatea Centrului de Cultură și Romilor din Germania

SINTI AND ROMA
GENOCIDE

SUPRAVIEȚUIREA CA REZISTENȚĂ

Și dacă rezistența nu este întotdeauna vizibilă?
Dacă nu este eroică, ci tăcută?

Pentru mamele rome care au furat hrană pentru copiii lor, precum **Ilona Raffael** din Ungaria, sau pentru cele care își murdăreau trupurile pentru a evita abuzurile și violența în Transnistria, supraviețuirea însăși a fost o formă de rezistență. Recuperăm povești ale femeilor care au rezistat anihilării, protejându-și propriul corp, sprijin emoțional acordat celorlalți și multiple forme de grijă colectivă.

Deținuți rome într-un lagăr de concentrare din Transnistria, prin amabilitatea Academiei de Științe a Moldovei

Cântecele, păstrarea limbii și ritualurile de vindecare practicate în timpul Holocaustului au contribuit de asemenea, la păstrarea identității rome. Colecția de cântece din lagărele de concentrare realizată de **Donald Kendrick** și **Károly Bari** dezvăluie un repertoriu care a transformat durerea, pierderea și protestul în artă.

Așa cum scrie cercetătoarea romă **Ethel Brooks**, „chiar și cunoașterea nerostită, transmisă în tăcere din generație în generație, face parte din povestea rezistenței noastre”.

Ascultați
Aușvicate hi kher baro
interpretat de
Dr. Petra Gelbart!

LUPTA PENTRU RECUNOAȘTERE

Miting comemorativ organizat în timpul grevei foamei de la Dachau, 1990.
fotografia prin amabilitatea Centrului de Documentare și Cultură și Știință și Romilor din Germania

După cel de-al Doilea Război Mondial, suferința comunităților rome a fost în mare parte exclusă din memoria publică. Nicio mărturie romă nu a fost inclusă în Procesele de la Nürnberg, iar supraviețuitorilor romi li s-a refuzat timp de decenii recunoașterea și despăgubirea. Recunoașterea oficială a Holocaustului romilor a venit foarte târziu: abia în **1982 Germania a recunoscut oficial persecuția nazistă a romilor și sintilor ca genocid comis pe criterii rasiale.**

Performanță-ul artistei Delaine Le Bas la Memorialul nedemarat pentru sintii și romii din Europa uciși sub regimul național-socialist, Ziua Internațională de Comemorare a Holocaustului, Berlin, 2012, foto © Nihad Nino Puljić

Memorialul pentru sintii și romii din Europa uciși sub regimul național-socialist, inaugurat la Berlin în 2012 după decenii de activism - inclusiv greve ale foamei și campanii publice, - a devenit un loc important al memoriei europene.

Alte locuri memoriale importante includ **Lackenbach**, în Austria, și **Lety**, în Republica Cehă. Aceste locuri nu au fost pur și simplu oferite de instituții. Ele au fost obținute prin protest, mărturie și luptă juridică.

Prezența romilor în spațiul public, prin marșuri, comemorări și mărturii despre trecut, constituie ea însăși o formă de rezistență politică.

CULTURA CA REZISTENȚĂ

De la apariția mișcărilor rome pentru drepturi civile în anii 1950 până la campaniile pentru recunoașterea Holocaustului romilor, arta și cultura au devenit instrumente centrale ale rezistenței rome și ale luptei politice. Personalități precum **Ceija Stojka**, **Zoni Weiss** și **Žarko Jovanović** au folosit producția culturală pentru a păstra memoria și pentru a consolida capacitatea de acțiune politică a romilor.

În 1943, **Margarete „Ceija” Horvath Stojka** (1933-2013) și familia ei au fost trimiși la închisoarea Rossauer Lände din Viena, iar de acolo în lagărul de concentrare Auschwitz-Birkenau. La sfârșitul anilor 1980, ea a fost una dintre primele membre ale comunității rome și sinti care și-a publicat memoriile. A început să picteze și să deseneze, iar prin arta sa a transmis experiențele dureroase din trecutul său. De asemenea, a luptat pentru combaterea ignoranței larg răspândite privind crimele naziste împotriva sintilor și romilor.

Un exemplu important al legăturii dintre artă și activism este activitatea grupului **Romane Kale Panthera**. **Tamara Moyzes**, **David Tišer** și **Věra Duždová Horváthová** au lipit pe produse din carne de porc din supermarketurile cehe autocolante cu mesajul: „Fabricat din porci crescuți pe mormintele victimelor rome ale Holocaustului.” Acțiunea protesta împotriva fermei de porci construită pe locul fostului lagăr de concentrare pentru rome de la **Lety**. Ferma a fost în cele din urmă demolată în 2022, iar pe acel loc a fost construit un memorial dedicat victimelor rome și sinti.

LUPTA CONTINUĂ...

Dikh He Na Bister; "Priveste ca să nu uiți" 2014, vizită în lagărul Birkenau, fotografie de Marton Nemery, prin amabilitatea tem'Ype International Roma Youth Network (Rețeaua Internațională de Tineret Rom'Ype)

Holocaustul nu a început cu lagărele. A început cu cuvinte, ideologii și legi. În Europa începutului de secol XX, mișcările fasciste au promovat naționalismul excluzionar, pseudoștiința rasială, antisemitismul și propaganda antiromă.

În România, Legiunea Arhanghelului Mihail, organizație fascistă fondată în 1927, a folosit retorica religioasă pentru a marginaliza deopotrivă evreii și romii. **Aceste ideologii nu au dispărut după 1945.** Ele au suferit mutații și au continuat să se manifeste prin segregare, evacuări forțate, violență din partea poliției și politici de sterilizare forțată. În Suedia, sterilizarea forțată a femeilor rome a continuat până în anii 1960. În Cehoslovacia, femeile rome au fost sterilizate ilegal între 1966 și 2012.

Arhivele Naționale ale României, prin Centrul de Cercetări Culturale și Sociale Române Rodimata. Prin amabilitatea lui Adrian-Nicolae Furtună.

Violența și excluderea rămân parte a prezentului Europei. Între 2008 și 2009, o serie de atacuri neonaziste în Ungaria au ucis șase romi, inclusiv un copil de cinci ani la Tatárszentgyörgy. În Pata-Rât, lângă Cluj, în România, familiile rome au fost relocate lângă o groapă de gunoieră, devenind un simbol dureros al rasismului de mediu și al segregării.

În Europa de astăzi, populismul de extremă dreaptă, discursul instigator la ură și transformarea romilor în țapi ispășitori continuă să amenințe democrația și demnitatea umană.

...CU TINE

Memoria zilelor de **16 mai** și **2 august 1944** ne amintește că, chiar și în fața unei violențe copleșitoare, afirmarea demnității și a umanității devine un act de rezistență. Ea rămâne o mărturie puternică a perseverenței și curajului comunităților rom, din trecut și din prezent.

8 aprilie, parada de Zia Internațională a Romilor, Berlin, 2018, © Nihad Nino Puljić

Rezistența nu trebuie să fie întotdeauna eroică. Ea poate lua forma unor gesturi cotidiene: să îți ții capul sus într-o situație umilitoare, să îi ajuți pe alții, să împarți resurse, să vorbești limba romani și în afara casei, să îți cunoști istoria sau să fii mândru de identitatea ta. Micile acte de curaj și solidaritate se pot transforma în mișcări sociale puternice. **„Na Dara!” („Fără frică!”)**, așa cum spunea adesea activistul pentru drepturile omului și sociologul **Nicolae Gheorghe** (1946-2013).

În 1971, la Primul Congres Mondial al Romilor, liderii romi au imaginat un viitor comun, întemeiat pe demnitate, unitate și autodeterminare. Cinstirea acestei moșteniri rămâne astăzi mai importantă ca oricând.

Această expoziție nu este doar despre trecut. Este și despre alegerile pe care le facem în prezent.

Care sunt formele tale de rezistență de zi cu zi?

